

ЕСТОНСКОТО ЛИТЕРАТУРНО ПРИСЪСТВИЕ У НАС

ГЕОРГИ ВЪЛЧЕВ

Стихове от естонски поети се появяват в българския печат през втората половина на 50-те години. Под тях най-често е отбелязано: „Превод от естонски на Ангел Тодоров.“ (Към края на 1956 г. този наш поет посещава за пръв път Естония и още тогава, както и след посещенията си през 1960, 1966, 1974 г. той се връща с възторзи, които го правят ревностен популяризатор на естонската литература в България.) В самото начало, пък и до наши дни това са поетични преводи във вестници и списания, по-късно и в отделни издания: стихове от А. Алле, Й. Бърбарус, Л. Хайнсалу, А. Каал, А. Кярнер, Й. Сёмпер, Р. Първе и Юх. Сют исте; и „Избрани стихотворения“ от Юх. Смуул (изд. през 1962), от М. Траат „Стихове“ (изд. в 1972). И отново в периодичния ни печат — естонска лирика (П. Е. Руммо, Я. Каплински и, разбира се, от сродната с всички поколения Дёбора Вáаранди).

А естонската драматургия? През 60-те и 70-те години ни стават известни пиеси от Л. Кíхас, Р. Кáугвер, Е. Рáннет, А. Лийвес, М. Унт. Паралелно върви и представянето на естонски разказ, чиито най-добри майстори в изд. „Народна култура“ през 1978 г. изградиха сборника „Естонски разкази“. Популярен сред деца и възрастни у нас стана и Енно Рауд, носител на Андерсеновата награда. Твърде много е направено Юхан Смуул да заговори пред българския читател не само като поет, но и със своите колабръньонски „Монолози“ (в превод на А. Димитров от 1980 г.); със славните си репортажни откровения „Ледената книга“ (бълг. изд. през 1962), „Японско море. Декември“ (1971). „Светлина в Коорди“ от Х. Леберехт е първият естонски роман, появил се в български превод през 1958 г., последван от поредица блестящи романисти: Й. Сёмпер — „Червените карамфили“ (1962), Фр. Туглас — „Малкият Иллимар“ (1965) и вече през втората половина на 70-те години: „Танц около парния котел“ на М. Траат, „Една нощ“ и „Капки дъжд“ от П. Кúусберг, „Малки романи“ от Ени Вéтемаа, „Загълхналите звънчета“ на Ем. Бёекман, „Живот и любов“ на А. Х. Тáммсааре, „Небесен камък“ от Я. Кросс. Издателство „Хр. Г. Данов“ в края на миналата година ни поднесе романа на Мати Унт „Есенен бал“, а издателството ни във Варна през тази (1982) година публикува „Пред прага на северното сияние“, чийто автор Лéнарт Мéри заедно с покойния вече Юх. Смуул държи първото място сред майсторите на репортажния роман в днешната естонска литература. Точно такъв един роман („Хвойната издържа и на суша“ от Юло Тóулик) подготвя за скорошно издание „Партиздат“. Въздържам се да цитирам естонските заглавия в най-новите планове на нашите издателства. Но не виждам сред тях авторски сборници на такива поетеси като Мариe Ёндер, Бетти Áлвер и Дёбора Вáаранди, които утвърдиха, тъй да се каже, матриархата в поезията на естонците...

Както и по отношение на други чуждестранни literaturи, преводната ни ориентация към естонската поезия и художествена проза е подвластна на предпочитания към „новото“ и „съвременното“. Информативен източник са преводите на руски език, от които се извършват и нашите, преводите на български. От втората половина на 70-те години се очертават и възможностите ни за превод от оригиналния текст. Сборникът „Естонски разкази“ от 1978 г. наложи тази тенденция. Лилия Величкова и Дора Янева, специализирали дълго време в Талин, се извиха с преводи

от естонската романистика. Но колкото и самоотвержени и надарени да са, двама или трима преводачи не са в състояние да ни представят една национална литература. Легендарния естонски епос „Калевипоег“, разноликото майсторство в естонската поезия може да усвоим посредством подстрочници, поетично обработени от наши поети, добре консултирани, с предпочитания и избор на оригиналния поетичен текст. . .

Позната не само у нас, но и на десетки други езици по света е естонската литература. Може би заради интензивното ѝ, почти лабораторно изследване на човека, заради изпитанието на човешките възможности върху един условен, психологически „модел“! Корените на плодотворното развитие нека не търсим само в литературното наследство на А. Х. Таммсааре (чийто столетие от рождението отбеляза ЮНЕСКО през 1978 г.), но и при повествователите от 50-те години, на които „младите“ обърнаха гръб. Зашто именно от психологическата вгледеност на Р. Сирге и А. Хинт се роди и първообрази на историческите притчи при романиста Я. Кросс, безмилостният анализ в „малките“ романи на Енн Ветемаа. Очевидно от епическия роман на миналото изхождат и трите развойни линии в днешната естонска литература: етико-публицистичната линия, която е насочена не към панорамните изображения, а към отделната личност, към т. нар. удивителен човек, към онзи „чуждак“, който иска на всяка цена с добри дела, с ежедневното си поведение да оправдае своето съществуване (вж. например в „Дъждовни капки“ на П. Куусберг, изд. „Партиздат“, 1980 г.). При втората, етично-битовата линия, героят, както и преди, е погълнат от събитията, но вярата в отделния човек е по-съдържана (в последните романи на Ем. Беекман). Е. Ветемаа, Арво Валтон, М. Унт следват третата, етико-философската линия, която дава простор на асоциациите, на етюда, на условното, на иронията и гротеската. Според някои критици тези писатели не виждат човека във времето, а улавят времето през и посредством човека. . .

* * *

През последните тридесет години са написани толкова стихотворения за Естония от български поети, разполагаме вече с такова изобилие от репортажи, пътеписи, културни обзори! При обстоянни изследвания на културната ни и литературна взаимност те ще бъдат съответно оценени.

Но за публицистиката все пак ще стане дума и сега — за онази публицистика, на която бе отредено десетилетия наред да изпълнява функциите на литературна критика и коментатор на естонското литературно присъствие в България. Предисловия и послесловия (твърде рядко рецензии) към преводни издания на естонски белетристи и поети — такъв е досегашният актив на българската естонистика. И макар поетите да са пионери при популяризирането на естонската литература у нас, макар често пъти техните симпатии и предпочитания да са били изявени поетично, те не направиха опит за литературен анализ и още по-малко потърсиха желания синтез. В по-голямата си част съпроводните коментари, статии, бележки показват само в опростен, идейно-информативен план толкова самобитната поезика и проблематика. Така е например при „Ледената книга“ на Юх. Смуул, преди това — за романа на Ёрни Крустен „Млади сърца“ и не така отдавна — в бележките на „Танц около парния котел“ на М. Траат, за „Капки дъжд“ от П. Куусберг и за творбата на класика А. Х. Таммсааре „Живот и любов“. Трудно е да се прецени какви изменения би отбелязала нашата литературна критика, ако съпровождаше такива романи като „Малкият Иллимар“ на Фридеберт Туглас или пък „Малки романи“ от Енн Ветемаа! Някои от нашите преводи сме снабдили с вносно критическо слово: предговора на писателя В. Гросс към романа на Ем. Беекман „Загълхналите звънчета“, встъпителната статия на критика Е. Мällене към сборника „Естонски разкази“. В други случаи естонските писатели сами се представят с авторско слово пред българския читател, както например Юх. Смуул и Паул Куусберг (в „Една нощ“).

В определен смисъл преломен момент в статута, позициите и критериите на нашата естонистика бележи книгата за Естония „Родена от морето“, издадена през 1978 г., чийто автор е Лъчезар Еленков. Езикът на познанието и в тази книга не е избавен от илюзията на онези, които вярваха, че дори само в информативен план може да се постигне някаква всеобхватност

на националния универс. Л. Еленков ни се представя тук като репортьор, като историк и етнограф, литературен критик и политически наблюдател. Пише за миналото и за днешния ден в Естония, за работници и инженери, колхозници, за писатели и художници. Той ни разказва за езика и фолклорното съкровище на естонците и редът легенди и предания от този северен край. Но ако подходим към тази книга като към лирически дневник, какъвто без съмнение тя е, тогава и оценката ни ще бъде по-друга и по-достоверна. Неизменно е присъствието на поетичния субект в многостранното повествование, в очерците и ескизите, портретните наброски и импресии и това придава особена атмосфера и тоналност на тази книга — лирическа среща с Естония. Да, авторът действително е успял да скъси разстоянието от външния облик към вътрешния свят на естонец, към духовната му енергия, сътворила миналото, създала неговото настояще и определила бъдещия му живот в този северен край! Впечатляващ е портретният етюд за М. Смуул и съвсем точно — твърдението за матриархата в поезията на естонците. . . Книгата „Далечна от морето“ не е литературно есе, но експресивният език на автора е подсказал добре и на литературната критика, че в наше време не може и не бива да остане само при сухата справка по отношение на естонската художествена рецепция в България. . .

Най-сетне литературната ни критика връща на публицистиката заетите от нея за време ползуване функции. Българската естонистика заговори вече с конкретен анализ и умение да провери, а възможно и да допълни въздействието на художествения превод с такова тълкуване, което търси най-напред единството между своеобразното и общото, конкретното и абстрактното, документалното и художественото. И отново един поет, почти връстник на Л. Еленков! Иван Биколов никога не е бил в Естония и не счита себе си за познавач на тамошната литература. Просто като редактор, внимателно и видимо с удоволствие, прочита краткия роман „Небесен камък“ на Яан Кросс и решава да напише предисловие към това издание на „Хр. Г. Данов“ от 1979 г. Ето така се появява първата у нас литературоведска интерпретация на художествена творба от даровит, съвременен естонски писател. Да, „това е роман исторически, при цялата условност на такова едно определение. Но едно по-точно жанрово уточняване го отнася към лирическата проза“ — пише нашият автор. И пак според него, написан леко и свободно, романът завладява читателя не толкова със своя сюжет, както с емоционалната си атмосфера, с пластичните и по-точно съвършени характеристики на героите и всичко това — на един прецизно използван език. Писателят е оставил героите сами да изясняват и тълкуват своето поведение, побуди, преживявания и взаимоотношения. Така се е получило интересно съпоставяне, при което едни и същи събития могат да бъдат обгледани тристранно и да се проникне по-дълбоко в техния вътрешен смисъл. И. Николов намира, че главната героиня в „Небесен камък“ Кára се наредва към обаятелните образи в световната литература — Беатриче, Солвейг и Пушкиновата Татьяна. Бих искал да припомня и една аналогия, обогатила и така интересното наблюдение на нашия поет. „Времето, в което живеят, разговарят, влюбват се и страдат героите на Я. Кросс, е началото на миналия век, т. е. тогава, когато се пробужда и националното съзнание на нашия народ започнал да търси интензивно корените на националната си и духовна същност. В същото време край живописните брегове на Балтийско море, на хиляди километри от нас, героите от „Небесен камък“ в спорове утвърждават възрожденската повеля поетите да пишат, па макар на още суровия и неразработен, роден език. . .“

Разполагаме днес със сравнително цялостен в жанрово отношение преводен контекст на естонската литература, а литературно-критическият етюд на И. Николов разкрива възможностите ни за анализ и оценка на естонската художествена рецепция в България. . .

Споменах вече, че у нас са превеждани естонски пиеси. Макар да не познаваме все още драматичните творби на Ени Ветемаа, нито пък отдавна драматизиралите литературни шедьоври на класици като Китцберг и Таммсааре. Тъкмо поради това не мога да отмина и да не припомня за паметните спектакли на талинския „Ноортеатер“ (Младешки театър) у нас през първата половина на м. април 1979 г. Именно този театрален колектив запозна за пръв път така впечатляващо с естонската драма, актьорско майсторство, с оригинална постановъчна и режисьорска работа. Онези, които са имали възможност да видят спектаклите на „Ноортеатер“ в София, Благоевград и Перник, ще помнят за дълго обмислената ирационалният подход към своите роли на естонските артисти; един театрален ансамбъл, чувствителен

телен към новото в театралната стилистика, и в същото време — съхранил верността към традициите в родното изкуство и култура, с остро театрално въображение и склонност към проблемно сценично мислене.

Режисьорът на „Ноортеатер“ Кальо Комисаров и драматургът Мати Унт като събеседници с наши режисьори и писатели са показали висока професионална класа. Затова неслучайно в столичните ни вестници и седмичници, като например „Работническо дело“, „Народна култура“, „Пулс“, а също така и в най-близкия брой на сп. „Театър“ се появяват статии, рецензии и размисли за драматургията, режисурата, за артистичния състав от „Ноортеатер“ — представил се у нас с известни и непознати пиеси: „Чайка“ на А. П. Чехов, „Прокурорът“ на Г. Джагаров и „Генерална репетиция“ на М. Унт. . . Към пионерската мисия на този театър, изнесъл свои спектакли в България, непременно ще се връщат бъдещите изследователи на естонско-българските приобщения и в театралното изкуство. . .

Етнически и географски далечна литература, сътворена на един от трудните за нас езици, заявява за своето присъствие, изпреварила в България други видове изкуства от своята родина, за които при това не съществуват езикови бариери! Но, разбира се, имали сме срещи и с естонската музика, живопис и графика — за тях обаче е нужен вече разговор, воден от музиколози и изкуствоведи. . .

* * *

Нашата взаимност е двустранна и това е проучено добре в днешна Естония. Ако ние през последните три десетилетия приобщихме така интензивно и многостранно към нашата литература естонски художествени образци, то съприкосновенията на естонците с България датират още от времето на Освободителната война (1877—1878). В музея „Ф. Р. Кройцвалд“ в Талин се съхраняват скъпи реликви: спомени на естонски бойци за свободата на нашия народ, стихове, народни песни в оцелели ръкописни песнопойки. Твърде рано се появяват на естонски език и творби на наши писатели, за да констатираме днес едно значително наше литературно присъствие в Естония. И всички преводи се извършват от български език — как иначе в страна, прославяла се и със своите ерудирани преводачи от почти 84 езика. . .

* * *

Ако някога в някое от българските книгоиздателства бъде решено да издадат (по-точно да преиздадат) досегашни преводи от литературите на т. нар. по-малки европейски народи, т. е. онези литератури, които не са писани на световните езици (английски, руски, испански, немски, френски), тогава ще стане съвсем очевидно, че сме привлекли към нашата култура художествени творби, които защитават световния престиж на една или друга от тези национални писмености. В такъв един представителен двutomник (с досегашни, преработени или новопреведени творби от всички жанрове, с пълна библиография на художествените преводи и наш литературно-критически преглед, естонската литература би застанала на едно от първите места. . .

Софийският университет е излязъл с предложение в близко време да бъде открит лекторат по естонски език — третия културен език на угрофинистиката, който би трябвало да попълни тази дисциплина у нас и разкрие възможности за нови изяви на млади изследователи. Такъв един лекторат без съмнение ще поеме важна роля в плодотворно развиващата се българо-естонска културна взаимност.